

Bayburt Kalesi'nin Nöbethâne Kapısı'ndaki tamir kitâbesi

muhafazası için önemli bir müstahkem mevki olan kalede 1520 yılına ait bir kayıttta 397 muhafız ve külliyyetli miktarda top, tüfek ve savaş malzemesi bulunduğu belirtilmektedir. Zaman zaman işgal ve tahribata uğrayan kale ve buradaki mahalle son olarak 1828 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından büyük çapta tahrip edildikten sonra 1980'li yıllara kadar kendi haline terk edilmiştir. Bu tarihten sonra tamamen yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bazı kısımları tamir edilmiş de mahallesi ve camii ihya edilmemiştir. Kitâbelerden anlaşıldığına göre kale Tuğrul Şah'ın saray hizmetkârlarından "sipehsâlâr", "üştâdüddâr" lakaplı mimar Ziyâeddin Lü'lü eliyle tamir edilerek bazı burçlar inşasıyla da takviye edilmiştir. Surların şehre bakan yüzünde Tuğrul Şah'ın karısı Hatice Sultan'ın inşa ettirdiği burcun nehihile yazılmış tek satırlık kitâbesi 1936 yılına kadar mevcutken günümüzde kaybolmuştur.

Bayburt Kalesi, Dede Korkut hikâyelerinden "Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyunu Beyan Eder" adını taşıyan hikâyede Beyrek'in (Bey Böyrek veya Bamsı Böyrek) fethedip ün kazanmak üzere yola çıktığı kaledir. Fakat Beyrek kaleye varmadan esir edildikten sonra bu kalenin zindanına kapatılmış, söylediği türküyü duyan kralın kızı kendisine âşık olmuş ve onu zindandan kurtarmıştır. Etrafına yeterli kuvvet toplayarak bir gece baskın yapan Beyrek keçilerin boynuzlarına dikilmiş mumlarla kaleyi muhasara edince kral korkup kaleyi teslim etmiş ve Beyrek kralın kızı ile evlenmiştir. Çeşitli varyantlarıyla günümüzde de Bayburt ve civarında yaşayan bu halk hikâyesi kalenin halk muhayyilesindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 307; Marco Polo, *Travels of Marco Polo* (nşr. Yule), London 1929, I, 49; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 344-346; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 219; Max von Berchem, *Arabischen Inschriften aus Armenien und Diyarbekr*, Caire 1907, s. 31; Hammer (Atâ Bey), I, 73; Kâtib Ferdî, *Mardin Mülûk-i Artukiye Tarihi (944/1537-1538)* (nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331, s. 66; Ali Kemâlî, *Erzincan*, İstanbul 1932, s. 55; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1936, s. 229; Hasan Fehmi Turgal, *Anadolu Selçukları*, İstanbul 1939, s. 12; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, I, 73; Sait Demirdal, *Bütünûyle Uluborlu*, İstanbul 1968, s. 86; Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul 1973, s. 31-58; İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 120-121; Kemal Yanbey, "Bayburt Varyantına Göre Beyböyrek Masalı", *TFA*, VI/137 (1960), s. 2283-2286; Osman Turan, "Bayburt", *IA*, II, 365, 367.

İBRAHİM ARTUK

BAYBURT ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

BAYBURTLU ZİHNİ

(1797-1859)

Saz şairi.

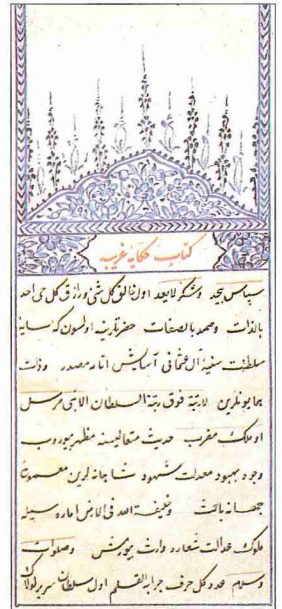
Bayburtlu Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mehmed Emin olmasına rağmen bütün şiirlerinde Zihnî mahlasını kullanmıştır. Doğum yeri olan Bayburt'ta başladığı tahsilini Trabzon ve Erzurum medreselerinde tamamladıktan sonra yirmi yaşlarında İstanbul'a gitti. Bazı devlet büyüklerine sunduğu kasideler sayesinde Dîvân-ı Hümâyun Kalemî'ne kâtip oldu. On yıl sonra 1826'da tekrar Bayburt'a döndü. 1828-1829 Rus istilâsı sırasında memleketini terk ederek Erzurum'a gitmek zorunda kalan Zihnî orada önce Morali Derviş Paşa'nın, daha sonra Erzurum valileri Rauf, Galip ve Eğinli Sâlih paşalarla Hazinedarzâde Osman Paşa'nın kâtipliklerini yaptı. Bir süre sonra tekrar İstanbul'a gidip Çanakkale muhafızı Vâsîf Paşa'ya mektupçu oldu. 1838'de hacca gitti, geri dönüşünde tahta çıkan Sultan Abdülmecid'i bir cülûsiye ile tebrik etti. Tertip ettiği divanını 1839'da Bâbiâli'ye takdim etmesi üzerine "hocalık" rütbesiyle taltif edildi. Gözlüklü Reşid Paşa'nın divan kâtipi olarak donanmayla Akkâ'ya gitti, oradan Mısır'a geçti, Mısır'dan tekrar İstanbul'a döndü. 1846 yılında Sadrazam Sârım Paşa'nın emriyle önce Hopa, sonra Of mal müdürlüklerine tayin edildi.

Vâsîf Paşa'nın Trabzon valisi olması üzerine azledilip daha sonra sırasıyla Ünye, Karaağaç, Sürmene, Vakfikebir, tekrar Ünye mal müdürlüklerinde bulundu.

Ünye'de ikinci defa görevliken hastalanan Zihnî istifa ederek Trabzon'a döndü (1858). Burada Bayburt'u özleyen şair kendini biraz iyi hissedince Bayburt'a dönmeye karar verdi ve bu yolculuk sırasında Trabzon'a dört saat mesafede Olasa (Maçka ilçesine bağlı Bahçekaya) köyünde bir anda vefat etti.

Zihnî, her asırda mevcut olan birçok benzeri gibi taşrada, devrinin edebî muhitlerinden uzakta yetişmiş ve bu muhitlere ancak şahsiyeti teşekkül ettikten sonra girmiştir. Bir aruz şairi olan Zihnî'nin halk şiiri geleneklerine oldukça açık bir muhitte ve devirde yetişmesi, onu hece vezni de kullanmaya yöneltmiş ve hece vezniyle yazdığı şiirler kendisini devrin en dikkate değer sanatkârları arasına koymuştur. Zihnî, hem aruz hem de hece vezninden yürüyen zevki hece vezni geleneğinde birleştirmeye çalışan ilk şairdir. Ahmet Hamdi Tanpınar onun, Bayburt'un Ruslar tarafından işgali üzerine kaleme aldığı ve Nevres Paşa tarafından şehnaz, Sadettin Kaynak tarafından da tâhir-büselik makamında bestelenen "Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş" mısraıyla başlayan meşhur şiirinde ulaştığı şekil mükemmelliği ile koşma tarzını âdetâ değiştirdiğini öne sürer.

Zihnî'de dil hece ile yazdığı şiirlerinde kısmen sade iken aruzla yazdığı şiirlerin-

Bayburtlu Zihnî'nin *Kitâb-ı Hikâye-i Garibe* adlı eserinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 6649)

de yer yer Türkçe olmaktan çıkar, âdetta Arapça ve Farsça söylenmiş bir mısra yapısına ulaşır. Ancak onda dil şiirin şekli ve bilhassa konusu ile yakından ilgilidir.

Daha çok içinde yaşadığı devirden ve karşılaştığı haksızlıklardan şikâyet eden hicviyyeleri ve sıla hasretini dile getiren koşmalarıyla dikkati çeken Zihnî, gönlünün acılarını ve mizacının taşkınlıklarını şiirlerine dökmek suretiyle sıla hasretini dindirmeye çalışmıştır.

Eserleri. 1. *Divan*. Şiirlerinin çoğunluğunu aruz vezni ile yazılanlar teşkil eder. Bu vezinle yazdığı şiirlerden meydana gelen *Dîvân-ı Zihnî* 1839 yılında tamamlanmış, 1854'te gözden geçirilmiş ve daha sonra oğlu Ahmed Revâî tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır (1293). 2. *Sergüzeştname*. Yazma halinde olan bu eserin 1854'ten sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Müellif hattıyla olan nüshası (İÜ Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitapları, nr. 2727) dışında başka nüshaları da vardır. 3. *Kitâb-ı Hikâye-i Garîbe*. Eserdeki olayın kahramanları, 1817'de Bayburt beylerinden olan Paşazâde Hacı Sâdullah Bey, ailesi ve özellikle başından uzun maceralar geçen Sâdullah Bey'in oğlu Abdullah Bey'dir. Yer yer di-

van nesrinin ağdalı ifadelerine de rastlanan eserin bitirilişi 1261 (1845) yılı olarak verilmiştir. Eserin bilinen üç nüshasından ikisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 6649; İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitapları, nr. 2621), diğeri de Erzurum eski milletvekillerinden Yeşiloğlu Salih Bey'in kütüphanesinde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 179; Ziyâeddin Fahri [Findikoğlu], *Erzurum Şairleri*, İstanbul 1927, s. 64-70; a.m.f., *Bayburtlu Zihnî*, İstanbul 1928; a.m.f., "Bayburtlu Zihnî ve Tezkirecilerimiz", *Türk Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası*, yıl: 17, sy. 1 (125), İstanbul 1947, s. 12-14; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, III, 469-472; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1971-1978; Tanpınar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 101-104; Banarlı, *RTET*, s. 851-852; Saim Sakaçoğlu, *Bayburtlu Zihnî*, İstanbul 1988; a.m.f. — Ali Berat Alptekin, *Bayburtlu Zihnî Bibliyografyası*, Ankara 1990.

ABDULLAH UÇMAN

BAYEZİD, Şehzade

(ö. 969/1562)

Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanat iddiasıyla isyan eden Hürrem Sultan'dan olma oğlu.

1526'da İstanbul'da doğdu. 11 Kasım 1539'da kardeşi Cihangir ile birlikte sünet edildi. 1541 Macaristan seferine katıldı. 1546'da Karaman sancak beyliği ile Konya'ya gönderildi. 1548'de İran üzerine yürüyen babasını Akşehir'de karşıladı, ordu Halep'te kışladığında da babası tarafından oraya çağırıldı. 1553 Nahırcıyan seferinde ise taht muhafazası için Edirne'ye yollandı. Fakat Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden (6 Ekim 1553) sonra onun adına isyan eden Düzme Mustafa kuvvetlerini durdurmada ağır davranması, bu olayın kendisince düzenlendiği rivayetine yol açtı. Bu da babasının kendisine olan güvenini sarstı. Bununla birlikte Kanûnî oğlunu bağışladı ve Kütahya'ya gönderdi. "Ben kulunuza muradına ırgürdünüz" diye babasına teşekkür eden Bayezid (TMSA, nr. E 6572/1), kendini artık tahtın tabii vârisi olarak görmeye başladı. Bu yüzden de ağabeyi Selim ile aralarında bir saltanat mücadelesi baş gösterdi. Bu mücadele yalnızca Bayezid'in ihtiraslarının ve aradaki çıkarıcıların tertiplerinin değil ülke-deki idarî, sosyal, ekonomik şartların da bir sonucu idi. Kanûnî'nin saltanatına karşı başlayan hoşnutsuzluk, Şehzade

Mustafa'nın öldürülmesinden sonra daha da yaygınlaşmıştı. Nahif yaratılışlı, barış sever bir ruha sahip olan Bayezid kendisini zevk ve safaya düşkün Selim'den daha üstün görüyordu. Ayrıca Fâtiḥ Kanunnâmesi'nin kardeş katli ile ilgili maddesinin uygulanması endişesi de saltanat mücadelesine girişmesinde rol oynadı.

Bayezid, annesi Hürrem Sultan'ın ölümü (16 Mart 1558) ile en güçlü koruyucusunu kaybedince kendisine taraftar toplamaya koyuldu. Bu durumda oğullarını birbirinden uzaklaştırmayı gerekli gören Kanûnî, her birinin haslarına 300.000 akçe ilâve ederek (terakki) Selim'i Konya'ya, Bayezid'i de Amasya'ya nakletti (6 Eylül 1558). Ancak Bayezid bu nakli bir hakaret saydı ve birtakım bahanelerle Kütahya'da kalmaya çalıştı. Bu arada kendisine yeni terakkiler, oğullarına da sancak verilmesi gibi bazı isteklerde bulunmuş, fakat babasının ısrarı karşısında 28 Ekim'de Kütahya'dan ayrılıştı. Yine de bu tayini "cennetten cehenne- me doğru" saydığından şikâyetler yağdırmış ve elli beş gün süren uzun bir yolculuktan sonra 21 Aralık 1558'de Amasya'ya varmıştı.

Kanûnî Sultan Süleyman Bayezid'i avutucu vaatlerle oyalarken o, "Padişah olan yalan söyler mi?" diye babasını suçlamaya yönelmiş ve adam toplamaya da hız vermişti. Bayezid'in "yevmlü" denilen askerlerini dağıtamayan Kanûnî Selim'in de asker toplamasını istemiş, ayrıca bazı beylerbeyileri ile vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı ona yardıma göndermişti. Bu sırada Bayezid'in sancağından çıkması bir isyan olarak değerlendirilmiş, onun ve taraftarlarının katledilmelerinin vâcip olduğu hakkında fetvalar alınmıştı. Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi ile bazı din adamlarının verdikleri fetvalarda Bayezid, padişahın itaatından çıkıp kaleleri ele geçiren, halka "mal salup" cebren alan ve asker toplayan bir "bâgî" olarak suçlanmıştı (*Sultân Bâyezîd Nâm Şehzâde Hakkında Mevâlnin Verdikleri Fetvâdır*, Beyazıt Devlet Ktp., Velîyüddin Efendi, nr. 3216, vr. 67^b-69^b).

Bu arada Amasya'dan Ankara'ya gelmiş bulunan Bayezid durumu öğrenince 30.000'i bulan kuvvetleriyle hareket ederek 29 Mayıs 1559'da Konya önlerine vardı. Ancak onun adamları Selim'i destekleyen düzenli kuvvetlere göre eğitim yönünden çok yetersiz olduğundan 30 Mayıs'ta başlayan ve iki gün süren savaş Bayezid'in yenilgiyle sonuçlandı.

Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeştname* adlı eserinden bir sayfâ (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2727, vr. 158^a)

